

KERTINĖ
PARAŠTĖ

Rugsėjo aštuntajai

Lietuvių aukso amžius

(Sovietų imperijos žlugimo
pirmųjų metinių
paminėjimo vietoje)

Mūsų tautos ateities kartos pavydės mums, kurie buvome gyvi 1988-1991 metais, nes tai bus buvęs lietuvių aukso amžius. Tai laikotarpis, kuriuo mūsų tautos dešimtmečius besitęsusių kančios ir pasipriešinimas okupantams pradėjo nešti vaisių. Tarsi kažkokių stebuklų mes, ir tėvynėje, ir užjūriuose, jeigu ne visi, tai bent absoliuti dauguma, pradėjome tikėti, kad mes dar šiame šimtmečiuje laisvę sugrąžinsime, savo valstybę iš merdintos imperijos nagų išplėšime ir savo lietuvišką ateitį toliau kursime patys. Ir todėl, kad beveik visi tuo tikėjome, beveik visi, kaip turbūt labai retai bet kokios tautinės bendruomenės istorinėje tekmėje pasitaiko, stojome dirbti kartu su visais kitais savaisiais, vieningi, pakantūs, ir vieni kitus palaikydami, stiprindami ir nesėkmėse bei nelaimėse guosdami.

Tai mes buvome vieni kitiems vilties šaltinis. Todėl ir visose ateities Lietuvos negandose, visose mūsų tarpusavio rietenose, net ir asmeniškų ambicijų sukuriuose, mes vis tiek tų Atgimimo metų laikotarpiu, jo patirtim, jo iššaukta tautos vienybė, jo pakilia dvasia, jo įdiegta ir paliudyta tautos laisvės ilgesio nemarumo samone remsimės. Nesvarbu, kokius dar vargingus ir klaidžius kelius teks pereiti jaunai, visko stokojančiai valstybei, viską, kas vertinga, privalančiai pačiai pasikurti, pačiai pasistatyti, pačiai išsirūpinti, pačiai prisiversti daryti kas reikalinga, būtinius pokyčius bendruomeniniame gyvenime praktikuoti ir asaromis realizuoti, pakeliui į siekiamą ateitį — demokratine, sociališkai teisinga, kultūriškai klestinčia, visiems savo piliečiams (o ypač vargšams, gyvenimo nuskriaustiems, jo raizgynėse paklydusiems) pasirodusi tarnauti — 1988-1991-ieji metai visada galės būti atrama ir stiprybės šaltinis.

Kai tamsos ir sielvarto dešimtmečiais Vinco Kudirkos žodžius Lietuvos himne: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“ giedodavome, mums atrodė, jog jie mena Kunigaikščių Lietuvą — be abejo, istorinę, bet taip pat ir pusiau legendarinę, ir ypač mūsų romantikų poetų mums dovanotą Lietuvos viziją — galybės, garbės, neatlyžtamai ir sėkmingai nuo priešų ginamos Lietuvos (*Vedė Vytautas ten didžiavirijų pulkus ir priešų paguldė galybę...* — Maironis). Kai dabar Lietuvos himną giedame, prieš akis matome tūkstantinius žmonių būrius: tą liepos devintąją Vingio parke, Katedros aikštėje, Baltijos kelyje, Nepriklausomybės aikštėje priešais Parlamento rūmus Vilniuje, girdime juos dainuojančius „Balnokim, broliai, žirgus“. Regime trispalvę, pirmą kartą per okupaciją vėl pakylančią rymoti iš Gedimino kalno pilies bokšto, girdime dainos garsus pro mirtį nešančių tankų vikšrų džeržgesį, einame žmonių minioje, kuri didėle srove plaukia, skubėdama Parlamento rūmų ginti. Ir todėl ta „praetis“, iš kurios stiprybę semiamės ir sėkmingai, dabar yra kaip tik šioji — dar taip gyva mūsų vaizduotėse, išpausta jei ne mūsų akių vyzdžių, tai ten nebuvusiems vaizdajuosčių, fotografijų ir garsų — tuos visus metus neišblėsusių — televizijos ekranų ir viso Vakarų pasaulio spaudos: ir Baltijos kelio vaizdai, iš padangių fiksuoti, ir Sausio tryliktoji Vilniuje, ir Antakalnyje šviežiai supilti kapai, ir Medininkų pasienio muitinės lūšnelė, ir dar — visų net nesuskaičiuojame.

Turbūt nebus suklusta, įžiūrint, kad tie 1988-1991-ieji metai ilgiems laikams mūsų tautos istorijoje igauna mislingą, stebuklingą jėgą. Taip, mes tą laikotarpį sumintysime (kaip ir jau dabar iš dalies tai esame padarę, kaip ir šioje skiltyje

(Nukelta į 4 psl.)

LIETUVIŠKA REVOLIUCIJA

ALFREDAS SMAILYŠ

*Šis užaugo pas tėvelį
Dvidešimt metelių.
Neuždirbo sau ant grabo
Nė šešių lentelių.*

(Iš partizanų dainos)

Po 50 metų sovietinės priespaudos žmonės atsisakė paklaikusių fanatinės sistemos, kuri savo vadus pavertė dievais, judėjimo religija, o ideologiją išgrindė sustabarėjusiomis dogmomis. Senajai sistemai nieko nebuvo švento. Viskas, kas netilpo į tos religijos rėmus, buvo naikinama. Žmonės būdavo kaltinami jau

vien dėl to, kad kitaip mąsto, kad kultūrą kitaip supranta, negu komunistinės sistemos atstovai. Nežiūrint šios priespaudos, susikūrė tautinė Lietuva, kurios šaknys yra gliai suaugusios su Lietuvos praeities klodais. Ši Lietuva savo atgimime rėmėsi tautiškai orientuota lietuviška inteligentija ir darbininkija bei tautinės valstybės kūrimo idėjomis, suderintomis su krikščionybėmis ir demokratija.

1940 metais sovietams sunaikinus nepriklausomą Lietuvos valstybę, lietuvių tautos kova už valstybingumą atstatymą nuo okupacijos momento ligi 1990 m. kovo mėn. 11 d. vyko be perstojo. Tai liudija 1941 metų birželio mėn. sukilimas, keletą metų trukusi partizaninė kova, atvira ir slapta rezistencija, disidentinis judėjimas, organizuotas pogrindis ir Sąjūdžio bei partijų ir visuomeninių judėjimų įkvėptas tautinis atgimimas, apsiniaikavęs Lietuvos valstybės atstatymu. Lietuvos atkūrimo procesas apėmė visus tautos sluoksnius ir atitiko išsivaduojamosios tautinės revoliucijos sampratą.

Tai, kas vyko penkiasdešimties metų laikotarpiu Lietuvoje, gali-

ma pavadinti procesais, kurie buvo nukreipti prieš žmogaus prigimtį, dvasines vertybes, siekiant pašalinti iš žmonių sielos transcendencijos pajautą. Ir tik dabar tie, kurie buvo suklaidinti — švietėjai, humanistai, ateistai — plaukią gyvenimo reiškinių paviršiuje, nesupratę blogio prigimties, naiviai svajoje apie liaudies gerovę ir rojų žemėje, pasijuto netekę pagrindo ir visiškai apgauti. Tai buvo tas pavojingas kelias, kurį pasirinko marksistai, kuriame buvo neigiamas atsakomybės prieš tautą ir visuomenę, kuris vedė į bedugnę.

Kiekviena revoliucija, taip ir mūsų lietuviškoji, yra atsakas į anksčiau buvusį blogį ir buvusias nuodėmes. Ji yra senos sistemos mirtis, tačiau ji nėra dar naujo gyvenimo pradžia. Tą ir matome. Revoliucija įvyko, tačiau nomenklatūra, senasis blogis, korupcija, protekcionizmas, nepagarba įstatymams ir asmenybei dar tebeliko. Žmonėms atrodo, kad per revoliucijas jie tampa laisvi, tačiau tai netiesa, nes revoliucijoje laisvių būna mažai. Pagarbos žmogui taip pat labai trūksta, vietos asmenybei irgi nėra. Aktyvioje revoliucijoje viešpatauja beveidiškumas ir gyvenimo niviavimas. Tai lyg kokia gaivalinga audra, gaisrai, žemės drebė-

jimai, kylantys visuomenėje. Joje siautėja stichija — aistrų, pykčio ir keršto. Visuomenėje egzistavę interferentiški šviesos centrai, kuriuos sudarydavo ryškūs asmenybių protai, revoliucijos metu nuskęsta tamsoje.

Kiekviena revoliucija, taip ir mūsų tautinė, turi chunveibinių elementų. Būtent šie elementai laikinai paskandina tamsos jūroje šviesos saleles. Jie aiškiai mėgina surasti naujos šviesos ekvivalentus, tačiau tai nepavyksta. Tauta, patekusi į revoliucinių jėgų stichiją, nesivadovauja pakantumu, nuosaikiomis politinėmis nuotaišomis. Revoliucijoje visados įtakingais tampa radikalai-fundamentalistai (Laisvės lyga, Jaunoji Lietuva ir t.t.). Net revoliucijų vadovai tampa revoliucinių stichijų įrankiu, o didžiausi radikalai praranda veidą ir galimybę įtaigauti revoliucinę situaciją. Būna momentų, kuomet revoliuciją valdo tikrai elementariniai instinktai ir negatyvūs jausmai, kaip pyktis, pavydas, kerštas.

Revoliucija lyg ir prikausto žmones prie senų skriaudų ir juos paverčia praeities vergais. Jeigu kalbėti apie tokius revoliucijų vadus kaip: Oliver Cromwell (1599-1658), Robespierre (1758-1794), Marat (1743-1793), Danton (1759-1794), Lenina, Stalina, Hitlerį — iš jų nė vienas nebuvo naujos epochos šaukliu. Jie buvo senos mąstysenos, senų, žiaurių metodų, keršto, pykčio įkūnyto-

jais, pasireiškusiais chaotiškose situacijose, sukurtose revoliucijų. Tai žmonės, kurie buvo konservatyvūs savo dvasia. Naujos dvasios žmonės ir mūsų lietuviškoje revoliucijoje staigiai irgi negali gimti. Jie atsirastų vėliau, kada parodytų savo galias krikščioniškoji visuotinė meilės reakcija į baisius mūsų laikus, kada pasireikš nauja kūrybiškoji epocha.

Revoliucijos metu neklesti mokslai ir menai. Revoliucijos procesai ne giluminiai, o paviršutiniai. Ji išmeta į paviršių naujus blogio demonus, kurie kovoja su senaisiais blogio demonais — tironijos adeptais. Dažniausiai ši pirmoji revoliucijos fazė, būna neigiamą. Tą mes dabar matome ir mūsų revoliuciniuose procesuose, kada kovoja visi su visais, kada visuotinių kaltinimų ir įtarimų atmosferoje žmogui yra sunku susigaudyti, kas yra gera, o kas yra bloga. Ir tik vėliau, kai emocijų audra baigiasi, revoliucija pereina į antrą pozityvų pusperiodį, kada apmąstoma, kas įvyko, ir mėginama ant seno sugriauto gyvenimo pagrindų pastatyti naują valstybinį rūmą. Tuomet savo paslaugas masiškai pradeda siūlyti inteligentai, kurie revoliucijos ištakų pradžioje stovėjo nuosalyje. Dabar jie siekia revoliucijos iškeltų purvo sūkurių verpetuose paskandinti revoliucijų vadus ir tuos inteligentus, kurie buvo šio judėjimo pirmtakai.

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

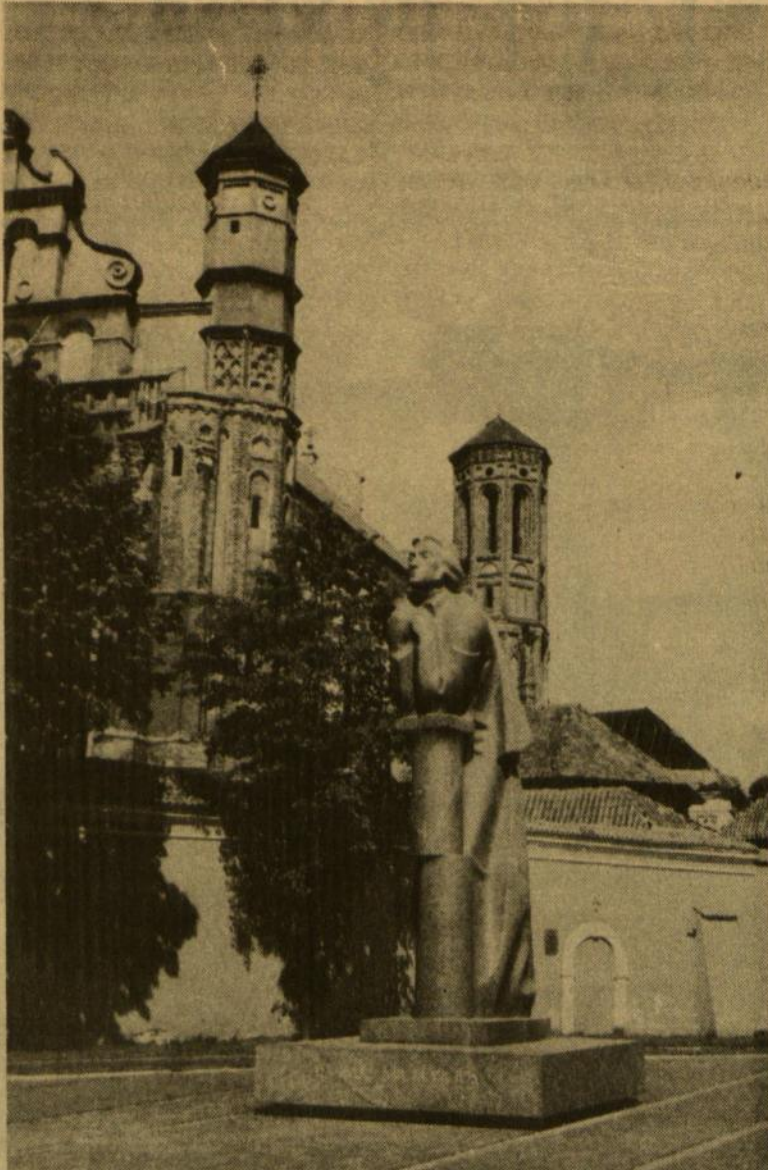
Žvelgiant atgal į 1988-1991 metus • Lietuviškoji revoliucija • Apie partizaninės poezijos variantus • Juditos Vaičiūnaitės eilėraščiai • Antano Masionio knygos „Ateitininkų dvasia nepalūžo“ pasirodžius

Lietuviška revoliucija

(Atkelta iš 1 psl.)

Galimas dalykas, kad tas antrasis pozityvusis revoliucijos pusperiodis yra reakcija į revoliuciją, i pirmą jos drastišką pusperiodį. Pusperiodžių kartojimasis, mažėjanti jų amplitudė yra lyg kokia magiška revoliucijų formulė. Šiame antrajame pusperiodyje taip pat būna daug pykčio, keršto. Jį kuriantys žmonės dažnai būna lyg veidrodinis atvaizdas pirmo periodo žmonių. Tačiau šį pusperiodį vadinti „reakcija“ jokiu būdu negalima, nes antrosios fazės žmonės visa tai, kas buvo pirmoje fazėje progresyvu, kūrybiška, teigiama, įvertina ir priima. Antrajai revoliucijos fazei yra reikalingas tam tikras grįžimas į tai, kas buvo iki pirmosios revoliucijos fazės.

Tačiau antroji fazė atidengia kažką naujo, anksčiau nežinoto tautai, visuomenei. Gimsta kūrybinės mintys, vyksta dvasinių vertybių iškėlimas ir perkainojimas. Tai, kas pergyventa revoliucijų metu, paaštrina sąmonę ir suteikia impulsus naujai galvosenai ir, galimas dalykas, kad toji galvoseną nuties mums kelius į dvidešimt pirmojo amžiaus realijas, kur išryškės žmogaus, tautos, valstybės, planetos, kosmoso ir Dievo naujos integracinės schemas, sukuriant visiškai naują vertybių skalę. Postindustrinė visuomenė, mokslo, dvasios, žmogaus teisių ir gyvybės išaukštinimas tikriausiai sudarys galimybę mums išeiti į kosmosą, remiantis viso pasaulio tautų ir valstybių sutelktinėmis pastangomis ir žengti pirmuosius žingsnius į susitikimą su kitomis civilizacijomis. Šiame grandioziniame procese mažų ir didelių valstybių reikšmė tikriausiai bus įvertinta tikrai per pavienio žmogaus, mokslininko, kūrėjo prizmę. Ir tuomet išnyks tas tūkstančius metų egzistavęs mažų tautų ir valstybių niekinimas, išnyks ribos tarp didelių ir mažų tautinių bendruomenių. Taip galvojant, aišku, kad kiekviena šiandien išsilaisvinusi maža tauta paspartina būsimų grandiozinių uždavinių sprendimą. Galbūt tai yra blogio, egzistuojančio žmogaus prigimtyje, paneigimas, o gal tai optimistinė pažiūra į ateitį? Revoliucinis atotrūkis tarp dabarties ir ateities, tai atotrūkis tarp realaus gyvenimo ir nerealizuotų revoliucinių galimybių. Jis turi utopiškumo elementų, tačiau jis veda į aukštesnę pasaulio ir visatos sampratą. Labai įdomi mūsų tautinio atgimimo kovose vado reikšmė. Jei gu Rusijoje be vado neįmanoma

Adomo Mickevičiaus paminklas — viena iš pirmųjų vietų Vilniuje, kur būrėsi Atgimimo žmonės.

Aldonos Kaminskienės nuotrauka

valstybė, tvarkos įtvirtinimas, subordinacija ir darnus darbas, tai Lietuvoje vadizmo tradicijų nėra. Nei pačiais didžiausiais Lietuvos suklestėjimo laikais — kunigaikščių Lietuvoje — niekada nebuvo ryškiai išreikšto vadų kulto. Gal labiausiai vado įvaizdis tikėtų Vytautui Didžiajam, tačiau ir jis dėl savo perbėginėjimų pas kryžiuočius, dėl staigių ir netikėtų politinių posūkių, dėl prekiaavimo žemaičių žeme nebuvo stabilios politikos ir valstybės simboliu. Vytauto, kaip vado, įvaizdis susikūrė vėliau, po laimėto Žalgirio mūšio ir, po jo mirties. Vėliau, po Liublino unijos Radvilos, Chodkevičiai, Giedraičiai, Pacai, ir kiti Lietuvos didikai netapo vienvaldžiais valdovais, o jų neigiamas požiūris į lietuvišką kultūrą, atotrūkis nuo tautos nesudarė jiems vadų paveikslą. Toliau sukilimas prieš caro okupaciją išryškino nemažai žymių karvedžių, kaip Antanas Mackevičius, Tadas Kosciuszka, Zigmantas Sierakauskis, Emilija Platerytė, kurie rusų mastais galbūt būtų atitikę Minino ir Požarskio įvaizdžius, tačiau dėl

pralaimėtų sukilimų vadų kultas jų atžvilgiu nesugebėjo susiformuoti.

Naujesniaisiais laikais tautos vadų simboliais galėjo būti vyskupas Motiejus Valančius, Vincas Kudirka, tačiau jie niekada neturėjo valdžios pilnumo, galios leisti įstatymus, valdyti tautinę valstybę, todėl pilna prasme jie netapo tautos idealizuojamais vadais. Pirmosios respublikos laikotarpiu vado kultas jau buvo beveik suformuotas prezidento Antano Smetonos atžvilgiu, tačiau jo vyriausybės kapituliacija prieš 1940 metų sovietinę agresiją jo kaip vado įvaizdį labai sumenkino.

Ryšium su tuo, kad mūsų tauta šimtmečius buvo po svetimųjų jungu ir kad kiekviena iškilesnė asmenybė, kuri būtų mėginusi sukurti centrinių rezistencijos branduolį mūsų mažame krašte, esant nepalankioms geopolitinėms sąlygoms, būtų buvusi greitai sunaikinta, mūsųose neišryškėjo didžiai autoritetingi vadai. Prasidėjęs Sąjūdis už mūsų tautos laisvę ir nepriklausomybę beveik neturėjo vertikalų inte-

gracinių struktūrų, tačiau jis pasižymėjo tuo, kad jame dalyvavo visa tauta, visi jos sluoksniai ir kad jis kilo iš apačios iš tautos gelmių. O tai jau būdinga tikrai tautinėms išsivaduojamosioms revoliucijoms. Iš pradžių tautinė kova už Lietuvos nepriklausomybę vyko, nesant vyraujančios Sąjūdžio centrinės vadovybės. Sąjūdžio veiksmų integracija vyko tikrai horizontaliu lygiu. Sąjūdžio Taryba, veikusi Vilniuje, nestipriais horizontaliais ryšiais siejosi su miestų ir rajonų tarybomis, o vienu metu Kauno Sąjūdžio Taryba tam tikra prasme dominavo Sąjūdyje.

Kovos su griūvančia komunistine sistema metodai buvo išradiniai ir labai originalūs, tačiau visame Sąjūdyje nebuvo ryškios dominuojančios asmenybės, kuri būtų nulėmusi vienokią ar kitokią Sąjūdžio taktiką. Todėl Sąjūdžio politinė veikla buvo pilna prieštaravimų, susidūrimų ir konfliktų. Ji maždaug priminė eisną su deglais, kuomet tamsoje einama centre ir šalutinėmis gatvėmis į horizonte švytinčią šventovę — tautinę, laisvą valstybę. Visa tauta, Lietuvos žmonės tiesiog maldingai garbino kuriamą idealą — nepriklausomą Lietuvą, ir šioje procesijoje vadizmas pasidarė antraeiliu dalyku. Asmenybės nuskendo kolektyvuose.

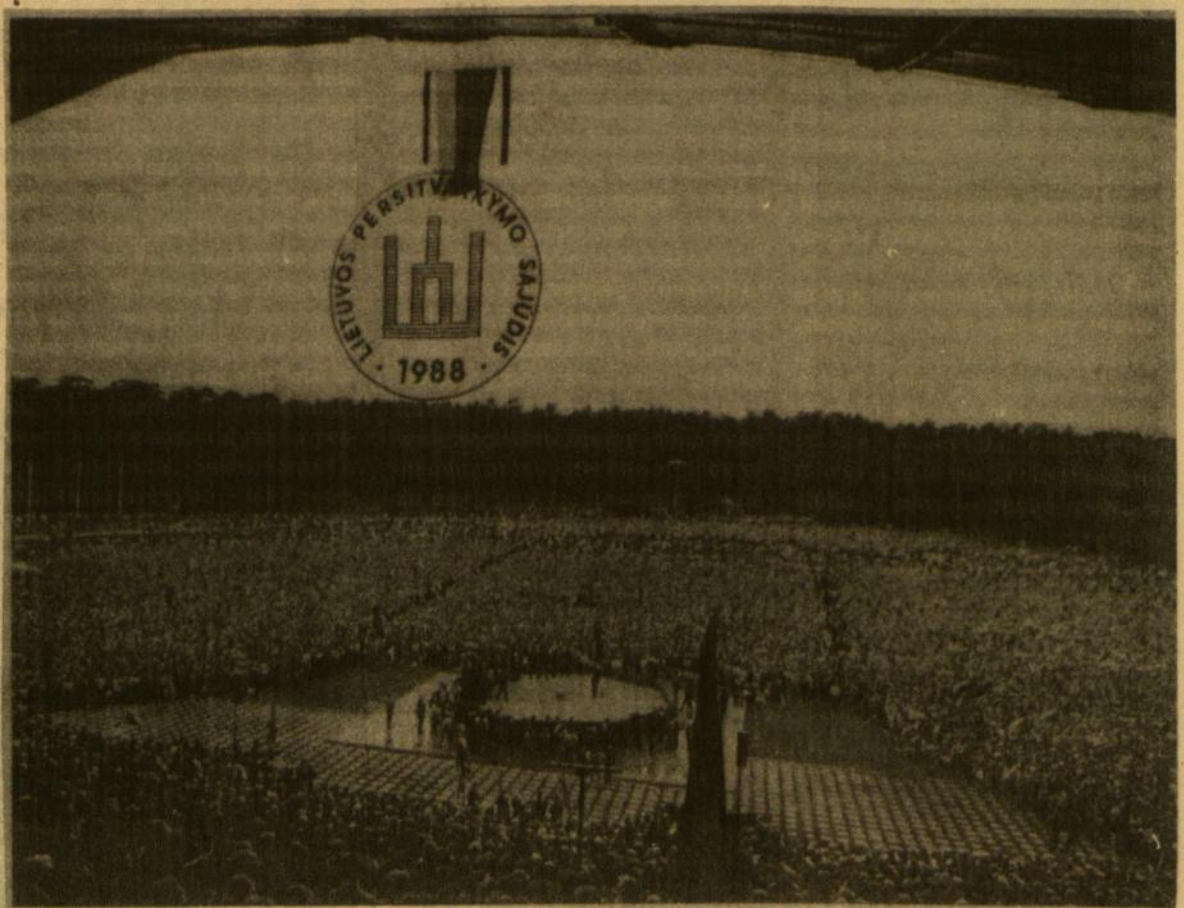
Tautiškumas įgavo religinių bruožų, tačiau šitas tautiškumas savo moraline verte buvo žymiai aukštesnis, lyginant su buvusiu ir garbintu internacionalizmu. Visai nesvarbu, kad šiame lietuviškame tautiškume kai kas Dievą pakeitė tauta, liaudimi, o moralinės, teisines vertybes — socialiniais interesais. Visai nesvarbu, kad tautą kai kas ir dabar vertina tik kaip kiekybinę darbininkų, valstiečių ir inteligentų skaičiaus sumą ir nieiško kelių vystytis kultūrai, dvasiai, mokslui, filosofijai, nors kova tik už socialinius interesus užmuša dvasią. Tačiau kelyje į laisvę ir šios tautos samprata buvo naudinga. Minėta tautos samprata prieštarauja tikrajai tautos definicijai, pagal kurią tautą reiktų vertinti kaip aukščiausiąją realiją, dalyvaujančią etnokūrybos procese. Tačiau kelyje į laisvę ir šios tautos samprata buvo naudinga.

Atsižvelgiant į istorinį dėsnį, kad po kiekvienos revoliucijos arba žiaurios diktatūros visados eina nuožmi reakcija į buvusios sistemos nusikaltimus, į kuriuos išsivaduojamoji revoliucija paprastai reaguoja buvusios sistemos represyviniais metodais, mes irgi galime laukti ateityje ir pilietinio karo, ir savivalės bangų. Norėdami šito išvengti ir suprastinti, kad mūsų daugiausiai tautiškumas, politinis susisikaldymas, nuoskaudos, kurias mes patyrėme iš buvusios sistemos, mus gali nustumti į chaosą ar prievartos siautėjimą, mes privalome šiems įvykiams užbėgti už akių. O tai padaryti leistų mūsų visuomenės susiskaldymo procesų sustabdymas, teisės, doros ir moralinių vertybių iškėlimas aukščiau materialinių ir sociali-

nių interesų. Norime mes to ar nenorime, to galima pasiekti, tik sukuriant prezidentinę instituciją ir konstitucinį teismą. Šių struktūrų panaudojimas, sprendžiant mūsų problemas, išryškintų valstybės galvos funkcijų, kuri galėtų mus visus suvienyti be kruvinių aukų, mus nukreiptų materialinių gėrybių kūrimo ir neatsiejamo dvasinio tobulėjimo keliu.

Pavojingų tendencijų dabartiniu metu reiškiasi ir teisės atžvilgiu. Jokių įstatymų niekas nepaiso, o įstatymų nevykdymas visų pirma paneigia asmenybę, pajungia ją kolektyvizmui ir atidaro kelią totalitarizmui. Teisė garantuoja asmens laisvę, asmenybės nepriklausomybę nuo prievartos, nusikaltėlišką skriaudos, ir savivalės. Teisė, veikianti net blogoje moralinėje atmosferoje, gali apsaugoti asmens laisvę, žmogaus orumą, asmenybę nuo jos sutirpimo kolektyve. Todėl žmogaus teisių gynimas ir teisėsaugos organų reforma yra šio laikotarpio pirmasis uždavinys.

Negalima, kalbant apie mūsų kelią į nepriklausomybę, nepaliesti mūsų inteligentijos, kuri yra nemažai atsakinga už tas kančias, kurias mes patyrėme praeityje. Mes gerai prisimename tas liūdnas pasekmes, kurias išsukė Lietuvos bajorų ir kunigijos sulenkėjimas ir krikščionybės lenkiškų formų įvedimas į mūsų tautą. Tikrai naujos tautinės inteligentijos (Motiejus Valančius, Simonas Daukantas, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius ir kiti) veikla, nukreipta į inteligentų susivienijimą su tauta, gimtos kalbos ir kultūros atgaivinimą, leido išgyventi mums vieną šviečiausių mūsų istorijos periodų — 20 metų trukusį laisvės ir nepriklausomybės laikotarpį, sąlygoju-

Sueiga — mitingas Vingio parke Ribbentropo-Molotovo paktui pasmerkti, 1988

Vytauto Jlevičiaus nuotrauka

sinis atgimimas taptų realus. Tuomet mes atsiplėstume nuo grubaus materializmo, tamsių instinktų ir vartotojiškos visuomenės kūrimo.

Žinoma, mūsų siūlomas receptas nėra panacėja, bet jo reikalingumas šiame mūsų revoliucijos etape yra nenuginčijamas. Dalybos, jų galimybės greitai pasibaigs, o gamybos procesų aktyvinimas ir kultūros, kaip antato virš gamybinių procesų formavimas, yra būtina mūsų egzistencijos sąlyga. Gamybos sutaurinimas galimas, tik gamintojams praėjus pro darbo disciplinos ir kultūros žaidimą. Vakarų pavyzdys rodo, kad tuomet, kai gamyba yra beveik pagrindinis visuomenės evoliucijos variklis, o dvasinė kultūra stovi žemiau materialinių vertybių, sunkios krizinės situacijos yra neišvengiamos. Ir, matyt, kad netolimoje ateityje mes būsimė tokių krizių, kurios ištis Europos ir Amerikos kontinentus, liudytojai.

Atsižvelgiant į istorinį dėsnį, kad po kiekvienos revoliucijos arba žiaurios diktatūros visados eina nuožmi reakcija į buvusios sistemos nusikaltimus, į kuriuos išsivaduojamoji revoliucija paprastai reaguoja buvusios sistemos represyviniais metodais, mes irgi galime laukti ateityje ir pilietinio karo, ir savivalės bangų. Norėdami šito išvengti ir suprastinti, kad mūsų daugiausiai tautiškumas, politinis susisikaldymas, nuoskaudos, kurias mes patyrėme iš buvusios sistemos, mus gali nustumti į chaosą ar prievartos siautėjimą, mes privalome šiems įvykiams užbėgti už akių. O tai padaryti leistų mūsų visuomenės susiskaldymo procesų sustabdymas, teisės, doros ir moralinių vertybių iškėlimas aukščiau materialinių ir sociali-

nių interesų. Norime mes to ar nenorime, to galima pasiekti, tik sukuriant prezidentinę instituciją ir konstitucinį teismą. Šių struktūrų panaudojimas, sprendžiant mūsų problemas, išryškintų valstybės galvos funkcijų, kuri galėtų mus visus suvienyti be kruvinių aukų, mus nukreiptų materialinių gėrybių kūrimo ir neatsiejamo dvasinio tobulėjimo keliu.

Pavojingų tendencijų dabartiniu metu reiškiasi ir teisės atžvilgiu. Jokių įstatymų niekas nepaiso, o įstatymų nevykdymas visų pirma paneigia asmenybę, pajungia ją kolektyvizmui ir atidaro kelią totalitarizmui. Teisė garantuoja asmens laisvę, asmenybės nepriklausomybę nuo prievartos, nusikaltėlišką skriaudos, ir savivalės. Teisė, veikianti net blogoje moralinėje atmosferoje, gali apsaugoti asmens laisvę, žmogaus orumą, asmenybę nuo jos sutirpimo kolektyve. Todėl žmogaus teisių gynimas ir teisėsaugos organų reforma yra šio laikotarpio pirmasis uždavinys.

Negalima, kalbant apie mūsų kelią į nepriklausomybę, nepaliesti mūsų inteligentijos, kuri yra nemažai atsakinga už tas kančias, kurias mes patyrėme praeityje. Mes gerai prisimename tas liūdnas pasekmes, kurias išsukė Lietuvos bajorų ir kunigijos sulenkėjimas ir krikščionybės lenkiškų formų įvedimas į mūsų tautą. Tikrai naujos tautinės inteligentijos (Motiejus Valančius, Simonas Daukantas, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius ir kiti) veikla, nukreipta į inteligentų susivienijimą su tauta, gimtos kalbos ir kultūros atgaivinimą, leido išgyventi mums vieną šviečiausių mūsų istorijos periodų — 20 metų trukusį laisvės ir nepriklausomybės laikotarpį, sąlygoju-

sį ir dabartinį mūsų tautinį atgimimą. O kalbant apie bolševikinio periodo inteligentijos rolę, negalima nepaminti tų Lietuvos inteligentų, kurie laisvos Lietuvos laikotarpiu palaikė ryšius su Maskva, o vėliau tapo atvirais kolaborantais su okupaciniu režimu. Daugelis iš jų nuoširdžiai tikėjo ir savo veikloje vadovavosi neigiamais, apgaulingais ir melagingais idealais, socialistinėmis iliuzijomis. Jų skleidžiamos pažiūros patyrė katastrofą. Jieėjo klaidingu savaip suprantamo liberalizmo ir utopijų keliu ir galų gale atsidūrė ant bedugnės krašto.

Kai kurie iš jų dabar prakalba apie krikščionybę ir tautą, kurias niekino ir persekiojo. Jų atsigrįžimas į Dievą, jeigu jis diktuojamas pragmatinių interesų, yra netikras, o galbūt išauktas savaizgos instinktų. Mūsų inteligentai apie Dievą ir tautą turėjo galvoti anksčiau, nes nei žmogus, nei tauta be dvasinių pagrindų, be tikėjimo į dieviškąją gyvenimo prasmę negali pilnavertiškai egzistuoti. Kaip atkakliai stengėsi kai kurie mūsų inteligentai, kad mūsų tautoje išnyktų bet koks tikėjimas į Dievą. O juk jam išnykus, ir mūsų egzistencijos prasmė būtų tapusi tik materialinių ir kitokių — žemesniųjų instinktų patenkinimu. Manau, kad Lietuvos inteligentai turi suprasti savo klaidas ir atsakyti iliuzijai, kad „jeigu komunistų taktika būtų buvusi protingesnė, tai viskas būtų buvę gerai“. Reikia pripažinti, kad tikėjimas materializmu ir ateistine ideologija, t.y. tai, kuo kvėpavo nemažai inteligentų, beviltiškai žlugo. Ir nauja Lietuvos inteligentų karta su pasibjaurėjimu nusigręžė nuo tų, kurie tikėdami stabais, atvedė mūsų tautą į didžiules nelaimes.

(Nukelta į 4 psl.)

1988 m. spalio 7 d. Gedimino pilies bokšte iškelta trispalvė

Juozo Polio nuotrauka

Demonstracijos prie žuvusiems už Lietuvos laisvę atstatyto paminklo atidengimo metu, Kaunas, 1990 m. vasario 16 d.

Algirdo Matulionio nuotrauka

Iš serijos „Žemaitijos kryžiai“

Vytauto Butkaus nuotrauka

Rauda rudens vėjas...

Kaip kartais kinta partizaninės poezijos tekstai

BRONYS RAILA

1947-48 metų tarpsnyje Paryžiuje man teko būti Lietuvos pagrindinio Bendrojo demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) Užsienio delegatūros nariu ir informacijos skyriaus vadovu. Iš to anuometinio pagrindinio igaliotinio Jono Deksnio ir jo bendražygių 1947 metų gale gavau nemažą aplanką surašytų informacijų apie laisvės kovų raidą Lietuvoje ir taip pat pluoštą vadinamos partizaninės poezijos. Informacija netrukus buvo naudojama specialiuose „Delegatūros biuleteniuose ir įvairiais būdais skleidžiama lietuvių išeivijos bei svetimoje mums palankioje spaudoje. Taip pat buvo platinami ir pagrindžio arba partizanų poezijos nuorašai. Tos poezijos rinkinėlį vėliau pasiėmiau iškeldiama mas Amerikon, o dar vėliau atidaviau kažkuriam archyviui (gal Broniui Kvikiui ar Lietuvos nepriklausomybės fondui?).

Dauguma tų eilėraščių būdavo be pavadinimų. Vieno iš jų, kuris prasidėjo žodžiais „Rauda rudens vėjas“, man labiausiai patikusį paskutinį posmą tuojau pat panaudojau kaip motto straipsniui tada Vokietijojeėjusiame *Minties* dienraštyje (1948 m. vasario 9 d.). Vėliau jis dar buvo pakartotas mano straipsnių, esė ir kritinių kronikų rinkinyje *Iš paskendusio pasaulio* (Chicago, 1962, p. 339).

Dabar buvo smalsu pamatyti, kad kai kurie partizaninės poezijos tekstai, įvairiais laikais įvairiose knygose skelbtieji, nebūna lygiai tie patys. Nors mintys tos pačios, bet kai kurie žodžiai, net ištisos eilutės ar ir stiliai pakinta. Manėčiau, kad čia nebūta blogos valios, o keitimusi atlikinėjo bėgantis laikas ir gal užrašinėtojų ar geranorių redaktorių talka. Tokie atvejai kartais įdomūs, ir štai vienas pavyzdys su mano pastabomis tebūnie kuklus priedas mūsų literatūros istorijos paraštel.

* * *

Taigi, kaip minėjau, 1948 m. vasario 9 d. savo straipsniui parinkau motto vieno iš Lietuvos gauto eilėraščio originalo šį paskutinį posmą:

Dievas neapleidžia smilgos, vabalų,

Nei benamio paukščio, ištikto audrų,

Neapleis ir mūsų tėviškės mažos, —

Nes už josios laisvę sūnūs jos kovos!

1962 m. Lietuvos nepriklausomybės fondas New Yorke išleido stambų rinkinį *Laisvės kovų dainos*, kurį redagavo Jonas Aistis. Į rinkinį redaktorius sudėjo įvairiais pagrindžio keliais per įvai-

rius asmenis užsienį pasiekusią poeziją laisvės kovų temomis. Savo padėkos pastabose Aistis mini šios poezijos pluoštą gavęs iš Juozo Brazaičio, Vytauto Alanto ir Vytauto Staneikos. Beje, Alantui aš anuomet pasiūsdavau ne vieną pagrindžio poezijos gabalą jo rašomam romanui rezistencijos tema. Betgi daugiausia rinkiniui medžiagos leidėjams pateikė kitais kanalais gauta poezija, parūpinta profesoriaus Stasio Žymanto, tuomet gyvenusio Londone, pastangomis.

Šiame rinkinyje yra ir mano minėtas eilėraštis „Rauda rudens vėjas“, kurio paskutinis posmas betgi jau truputį kitoniškas, labiau sureligintas, nukovintas:

Dievas neapleidžia smilgos palaužtos

Ir benamio paukščio ištikto audros,

Neapleis ir mūsų tėviškės mažos —

Čia Marijos žemė, ir vaikai mes jos!...

Ir štai pagaliau trečias to paties eilėraščio variantas, kurį dabar paskelbė *Draugo* kultūrinis priedas (1992 m. birželio 13 d.), vertingai patikslindamas, kad eilėraščio autorė Elena Žilionytė, buvusi Sibiro lagerių auka, tebėra gyva, tik praradusi sveikatą, šiuo metu gyvenanti Kaune Darbo veteranų pensionate. Galimas dalykas, kad tasai tekstas, kaip čia teigiama, parašytas 1945 metais Kauno kalėjime, bus arčiausias originalui, o gal ir pačios autorės vėliau patikslintas. Tik jis dabar susideda ne iš šešių, bet iš septynių posmų, o tasai mano cituotasis paskutinis posmas taip skamba:

Neapleidžia Dievas smilgos palaužtos,

Nei benamio paukščio, ištikto audros.

Neapleis ir mūsų tėviškės brangios,

Ji — Marijos žemė, ir vaikai mes jos!

* * *

Kaip matom, kiekvienas variantas po truputį skiriasi. Tai mažytiniai stilistiniai niuansai, tai gal redaktorių talka, tai gal skirtingi skoniai ar kritiški požiūriai. Negi Jonas Aistis kažkodėl būtų išbraukęs vieną ištisą posmą iš minėto eilėraščio? Ar gal jis tada gavo skirtingą originalą? Arba gal pati autorė daug vėliau, net dabar, vieną papildomą posmą prijungė? O ir Aistis savo komentaruose pažymėjo, kad ne vienas partizanų dainos originalas galėjo būti kaip nors skirtingai užrašytas.

Atidžiau paskaičius, tuoj pasirodo, kad ir kiekvienas *Laisvės kovų dainų* rinkinyje paskelbtas „Raudos“ posmas, tegu prasmės

veik nepakeičiant, stilistiškai skiriasi nuo to vėliausio teksto, koks dabar buvo paskelbtas *Drauge*.

Štai vien paskutiniame „Raudos“ posme minimoji *tėviškė* 1947 metų tekste buvo „maža“, 1962 metų — „miela“, o 1992 metų — „brangi“... Dar labiau pakito paskutinė eilėraščio eilutė. Mano gautame 1947 metų tekste poetė guodėsi, kad Dievas neapleis mūsų tėviškės mažos, „... nes už josios laisvę sūnūs jos kovos“. Bet šitokia išsilaisvinimo garantija, matyt, ėmė silpnėti, ir jau Aisčio redaguotame rinkinyje 1962 metais ta eilutė ryškiai pakeičiama: „Čia — Marijos žemė, ir vaikai mes jos!“ ... O dabar, pačiame vėliausiam tekste žodelytis „čia“ dingsta, paversdamas įvardžiu: „Ji — Marijos žemė“...

Kiek esu pastebėjęs, kovojančio pagrindžio poezijos tekstuose pasitaiko ir daugiau įvairių pakitimų ar sąmoningų kaitaliavimų, kas, atsižvelgiant į anų laikų gyvenimo sąlygas, visiškai suprantama. Taip pat nemažai tebėra neišskumų ir dėl šios poezijos tikrųjų autorių arba tokių, kurie vėliau rašė partizaninę poeziją, nebūdami partizanais. Girdėjau ir gana patikimų, tik sunkiai įrodomų gandų, jog „partizaninę pagrindžio poeziją“ mėgino rašyti ir vienas kitas 1944 metais užsienyje išsivietinęs „laisvės kovotojas“. Kodėl ne — pagaliau tai irgi žmogiška ...

Dabar Lietuvoje išleidžiami gausūs tos rezistencinės *tautos* rinkiniai ir juos palydintys tyrinėjimai galbūt išaiškins dar daugelį neįspėtų mįslių ir nežinotų darbų.

Tautos diena Molėtuose, 1938

Kazio Daugėlos nuotrauka

Judita Vaičiūnaitė

3. Vytautas

*Verk, Julijona, —
Trakūos jis miršta, nukritęs nuo žirgo,
ašarok, senas Jogaila,
ūkanoj niukis, lietuviška žeme,
sprinkit rauda, karaimai, totoriai,
inkšk, juokdary, susirietę į kuprą,
staukit, skalikai, —
išmušą gedulo varpas,
klaupiasi Krokuvoj pasiuntiniai,
spindi vogta karūna,
Vytauto akys
žiūri iš Trakų nublukusios freskos, —
ten spinduliavimo centras,
prarastas kapas po katedra,
kūnas po karo vėliavom,
Žalgirio kraujas,
sakalo klyksmas,
žalvario, molio ir sniego karalių
titnago kirviai,
laužo liepsna, mums užgrūdinus širdis
amžiams.*

(Iš ciklo „Kęstutaičiai“)

J. BASANAČIUI IR KITIEMS

*Jums, lyg Čiurlionio karaliams, laikiusiems rankose Lietuvą,
gobusiems varganą lizdą per pūgą, per vėtrą, per lietu,
Jums šitą strofą skiriu vietoj tulpių puokštėlės viduržiemį,
Jūsų kapams tamsoje — Jūsų žvilgsnio šviesa iš visur
sklinda su meile į mus, ir Lietuvą kėlusios rankos
vėl mus apglėbia, ledonešiui gaudžiant, ant ūkanų kranto.*

ŠVENTAS JURGIS

*Dievdirbių drožtas iš medžio nemirštantis didvyri,
žalias pavasario raiteli, persmeigęs slobiną,
saulė tau pienu vainiką į spindulius įpina —
jok vėl atgijęs ant baltojo žirgo į žydri.*

*Šventas senolių kary iš auksinių legendų,
amžiams įveikęs vilties erškėčiuotąjį kelią —
ganos ėriukai danguj, kaip lengvai tave kelia
žemė, žiemos ledinuotąjį išalą kentus.*

*Žalias ganymo dieve, nutaikęs spindulio ietį,
iškelia žemė tau vyšnios pražydusią šaką,
tu nugėlėjai liepsnom alsuojantį smaką,
sergėk, šventasis Jurgi, atgimstančią Lietuvą.*

UPYTĖ

*Senkapiai su žalvario papuošalais,
žemėj mirusioji guli šalia vyro —
sidabrinė antkaklė, o rūkas tvyro
viršum žvyrduobių, kur tuščias šaltas šlaitas,
kalnas su griova, dar šlamščia lazdynais,
miegančios linų laukai — į juos įklimpo
mėnuo,*

*pelkė su vaiduokliška pilim,
kūlgrinda, vingiuojanti kaskart klaidyn,
lauko rieduliai po vandeniu — iš liūno
tik žaltrykslės sidabrinų tuopų vieškely,
tik jazminai tamsoje baltybe tvieskia
po sparnais didžiulio vėjinio malūno.*

Vytauto Didžiojo biustas Gedimino pilyje, 1988

Aldonos Kaminskienės nuotrauka

GULBĖS

*Plaukiojant sau — prijaukintoj venam tvenkiny,
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies —
šimtmečių veidrodžiuos jūsų baltybė kilni,
balzganus atspindžius virpantys pirštai palies.*

*Žvelgė į jus šviesiaplaukė raudonu rūbu
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies —
žaidė ji perlais ir purslais, gal vėl iš rūkų
gležnas erkėtrožės žiedas kaitroj išipieks.*

*Gal dar sugrįš, gal suplaks dar sparnais gulbinai
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies —
lesino jus Barbora Radvilaitė, jinai
temstant portretų šešėliu tyli prisišlies.*

*Ne madrigalas — o gulbės giesmė atsilieps
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies.*

ŠV. KAZIMIERO BAŽNYČIA VILNIUJ

*Pirmoji baroko bažnyčia, statyta per marą,
su aidesiu Romos varpų —*

*štai malda jos pirma,
berniukų bažnytinis choras jau gieda per gaisrą,
o gatvė tuščia ir nyki su naktiniais sargais,
jau juodas audros debesys jos baltybę užgriūna,
tuoj žaibas ant bokšto žiebs Jogailaičių karūna,
išniekintos sienos,*

*kur žvakės lyg žvaigždės ruseno,
kur švento Kazimiero trumpo gyvenimo scenos,
kur priešio kariuomenių trypta,*

kur kraujas ir mėšlas,

lelijos šlamės

tarp dangišių mūrų,

*kai Dievo galybė sugrįš,
kai švies karalaičio Kazimiero kupolų kryžius.*

PLANETOS

*Vaivora,
Aušrinė Vakarinė,
Žiezdrė,
Indraja
ir*

Selija —

*jų pagoniškų laukinių švytinčių tamsoj akių šviesa,
auštant laiminanti vikių, avių, linų pirmąsėtę sėja,
serginti derlingą Žemę, šnarantį vidurnakčių pasėlį,
paslaptinę nepasiekiamą jų kūnų skleidžiama vėsa.
Debesų naktinės pilys, saulės vartai, kur be pastangų
praregi, ledynams tirpstant — šiaurės niūrūs*

*vieškeliai
šviesėja,
senkapiai iš akmenų vainiko, kai akla tamsa atsėlina,
paslaptingos skaisčios akys mirgančiam
pagoniškam danguj:*

*Vaivora,
Aušrinė Vakarinė,
Žiezdrė,
Indraja
ir
Selija.*

Antano Masionio knygai apie ateitininkų sąjūdį nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940) pasirodžius

Su autorium kalbasi Julius Keleras

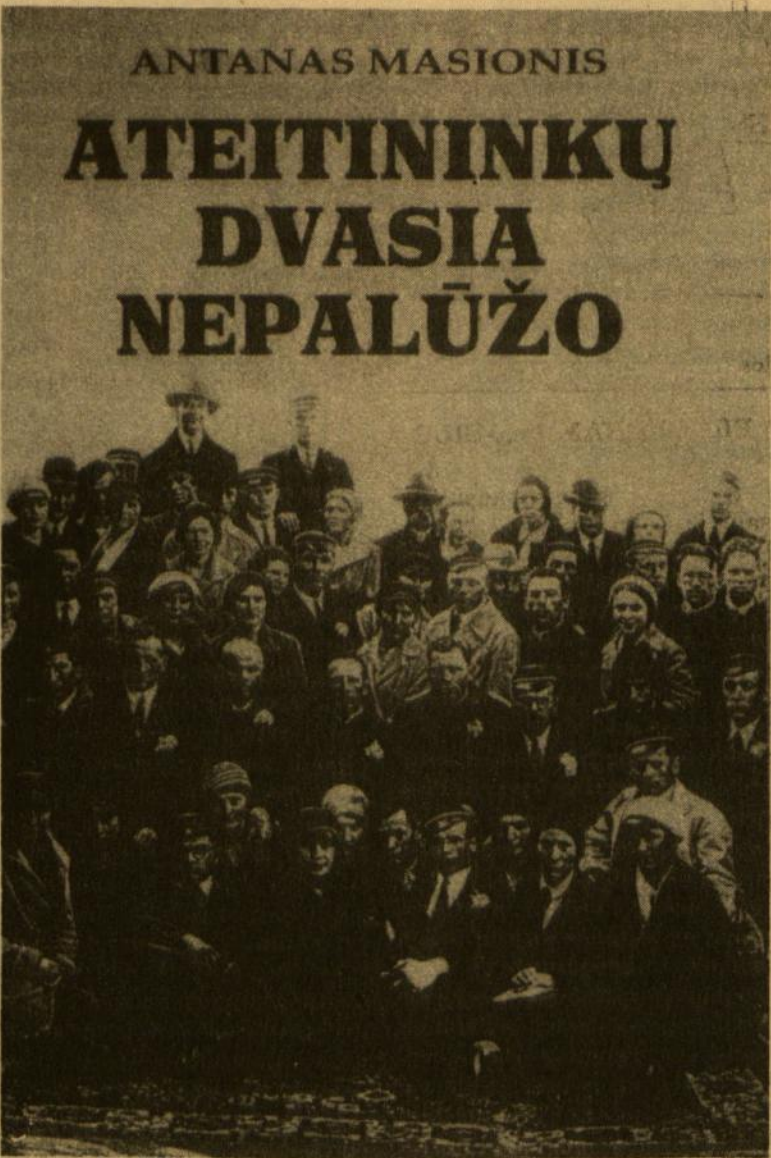
— Jūsų knyga, pavadinta „Ateitininkų dvasia nepalūžo“, tik ką išvydo pasaulį. Jeigu pamėgintume prisiminti, kaip kilo mintis bandyti užregistruoti tokius nelinksmus dalykus, apie kuriuos yra Jūsų knygoje? Ką galima būtų trumpai pasakyti skaitytojams, kurie nėra skaitę andainykščių Jūsų atsiminimų „Draugo“ skiltyse?

— Pirmiausia atsakysiu į pirmąją Jūsų klausimo dalį. Man jau senokai knietėjo parašyti savo atsiminimus iš ateitininkiškosios veiklos Lietuvoje, bet vis dar nesiryzau iškelti tuos, kaip Jūs jos pavadinate, „nelinksmus dalykus“. Reikėjo, kad kas nors stipriau paragintų, duotų lyg kokį sprigtą. Ir tokį sprigtą gavau tik 1983 metais Pasaulio Lietuvių Dienų metu Čikagoje. Vieną dieną susimetėme grupelė senų pažįstamų pas Danutę Augienę. Buvo ten rašytojai Bernardas Brazdžionis, Česlovas Grincevičius ir spaudoje besireiškianti pati šeimininkė Danutė. Daliuonės išpūdziais iš Lietuvių Bendruomenės suvažiavimo, nuklydome ir į Lietuvą, prisiminėme kai kuriuos rašytojus. Kai aš užsiminiau, kad man būnant Kauno sunkių darbų kalėjime teko susipažinti su Valium Drazdausku ir Kaziu Jakubėnu, turėjau papasakoti vieną kitą epizodėlį iš tos savo patirties. Tada Bernardas Brazdžionis ėmė mane raginti būtinai parašyti to laikotarpio atsiminimus. Iš to pobūvio pas Danutę išeinant, Bernardas dar kartą man priminė, kad to dalyko neužmesčiau ir būtinai apie tai parašyti.

Antras paraginimas atėjo iš kitur, būtent per spaudą. Beplanuojant ateitininkams 1985 minėti savo organizacijos deimantinį jubiliejų, iš anksto pasirodė spaudoje tuo reikalu vienas kitas straipsnis. Vienas iš tų straipsnių buvo parašytas šviežias atminimo mokytojo-istoriko Vincento Liulevičiaus. Jis tarp kitko apgailestavo, kad ateitininkai, jau gana sena ir savo veikla gražiai besireiškianti organizacija, dar neturi parašytos savo istorijos. Jis ragino nedelsiant tuo susirūpinti, nes laikas dirba mūsų nenaudai, retėja mūsų vyresniųjų narių eilės ir išieidami je negražinamai nusineša su savimi daug mūsų istorijai svarbių žinių. (Kaip teisingai jis išsireiškė ir apie save. Jei bent iki šiol jis ir pats būtų gyvenęs, gal mūsų istorija jau būtų buvusi ir parašyta).

Šis Vincento Liulevičiaus paraginimas jau buvo man galutinis. Nebūdama istorikas, nusprendžiau parašyti bent apie vieną mano ateitininkiškos veiklos „Drauge“, būtent, apie tuos „nelinksmus dalykus“, kurie buvo mano gana skaudžiai pergyventi ir labai giliai įsirežę atmintyje.

Beje, dar klausiate, ką būtų galima trumpai pasakyti skaitytojams, kurie mano atsiminimų, kai jie buvo spausdinami „Drauge“, nėra skaitę. Atsakymas labai trumpas: jie bus iš naujo atspausdinti mano knygos pirmoje dalyje. Mat, mano knyga turės tris dalis: pirmoji dalis jau ką tik paminėta, antroje dalyje bus vienas kitas papildymas ir „pasigalynėjimas“ su mano atsiminimų kritikai, o trečioje dalyje pasisakys apie dvidešimt liudininkų, kurie ateitininkų veiklos draudimo laikais buvo nukentėję: mokyklų direktorių arba policijos tardytų, gąsdinti bausmėmis, užverbuoti šnipinėti savo draugus,

Antano Masionio knygos „Ateitininkų dvasia nepalūžo“ viršelis (Jono Kuprio). Čikaga, Ateities leidykla, 1992

sumažintas elgesio pažymys, išmesti iš mokyklų ir panašiai. — Jūsų knyga man pasirodė reto sąžiningumo žmogaus bandymu paliudyti prieškarinio Lietuvos tikrovę, nevengiant atidengti tam tikrą politinį bankrotą, sukeltą autoritetinio režimo. Ar tebegalvojate, kad jokio politinio pobūdžio neturinti ateitininkų veikla kitomis, demokratinėmis sąlygomis būtų galėjusi taip subręsti ir taip akivaizdžiai subrandinti moksleivį ir akademinį jaunimą?

— Nelengva dabar į šį Jūsų hipotetišką klausimą atsakyti. Galima spėti, kad palankiomis veikimui sąlygomis organizacija tikrai būtų daug daugiau išaugusi horizontaliai, t.y. skaičiumi, bet vertikaliai, dvasiniu atžvilgiu, gal ir nebūtų taip sustiprėjusi, kaip draudimo metu. Į šį klausimą panašiai atsako ir kun. dr. Kazimieras Ruibys, rašydamas mano trečiajai knygos daliai savo atsiminimus. Jis taip samprotuoja: „Ar neatrodo Jums, kad visas tas persekiojimas buvo Dievo Apvaizdos siūstas: jis atsiėjo pelus nuo grūdų, išmokė, kaip elgtis abiejų okupacijų metais dirbti pogrindyje. Juk ano meto ateitininkai šiandien ir Tėvynėje ir tremtyje neišdavė savo jaunystės idealų ir neša ant savo pečių krašto išlaisvinimo našą“. (Laiškas rašytas 1989 metais).

Taip, bet kokia kaina tas viskas vyko. Taip, kaip atsiųsiant pelus, su jais iškrinta ir grūdų, atsiųsiant ir ateitininkus, ne viskas, kas atkrito, buvo vien pelai. Juk buvo ateitininkuose ir valdininkų ir net mokytojų vaikų. Išgirdę, kad jų vaikai priklauso ateitininkams, gali nukentėti ir priidaryti jiems, tėvams, didelių nemalonumų, jie draudė savo vaikams prie tos organizacijos priklausyti, o priklausiančius iš jos atsiėmė.

— Kaip manote, kodėl kai kuriems prieškarinio tautininkams Jūsų atsiminimai nebuvo, nėra ir niekad nebus priimtini kaip autentiškas dokumentas, patvirtinantis komplikuoatą ir ne visada demokratišką prieškarinio Lietuvos realybę?

— Prieškarinio tautininkai ėjo tame laikotarpyje įvairias pareigas valdinėse ir kitose įstaigose, kurios daugiau ar mažiau buvo to

valdžios aparato žinioje ar įtakoje. Kaip tokie, jie pritarė savo valdžios veiksams, ir mano atsiminimuose buvo jiems užminti ant skaudžių kojų nuospaudų. Jiems dabar yra dėl to gėda, ypač patekusiems į Ameriką ir patyrusiems, kaip tikrai demokratinišė valstybėse tvarkomasi. Tačiau tada niekas iš tų valdininkų neišdriso savo valdžios žmonėms paprieštarauti. Visoje valstybėje buvo atsiradę tik du asmenys, kurie išdriso atvirai pasakyti prezidentui Antanui Smetonai apie jo valstybėje atsiradusias įvairias anomalijas. Jie buvo Ateitininkų Federacijos ideologas profesorius Stasys Šalkauskis ir Tautininkų sąjungos narys, Jaunosios Lietuvos garbės narys kanauninkas Juozas Tumas-Vaižgantas. Kaip prezidentas į visa tai reagavo, skaitytojas ras vaizdžiai aprašyta mano knygos antroje dalyje.

— Beveik esu tikras, kad Jūsų knyga taps bestseleriu, lietuviška politinė sensacija. Kaip jaučiatės apie tai galvodamas? Juk turbūt nieko nėra sunkiau, kaip liudyti tiesą, ypač jei ne visi nori tikėti?

— Iš tikrųjų dar niekam šiame pasaulyje nėra pavykę visus įtikinti kokia nors idėja ar net kokiu nors faktų tikrumu. Antai, skaitome Sename Testamente, kad ne visi žydai tikėjo tuo, ką jiems net paties Dievo siųstai pranašai skelbė, ir kai kuriuos jie užmušė akmenimis, o Jėzų Kristų už jiems skelbiamą tiesą net nukryžiuvo. Tai ką jau čia bekalbėti apie mane, paprastą mirtingą žmogelį.

Tiesą pasakius, net ano meto Tautininkų sąjungos nariai dabar teisinasi, daug ko visai nežinoje. Ir iš kur viską žinos, kai kitokių pažiūrų spauda buvo griežtai cenzuruojama, o jaunaliutuvų vadų suvažiavimuose buvo priimanamos rezoliucijos ir siunčiamos Tautos Vadui, kad su visais, nežengiančiais su jais koja kojon, būtų atitinkamai atsiskaityta. Ir Tautininkų sąjungos oficioze — Lietuvos Aids būdavo skelbiama, kokią dieną ar naktį toks ir toks visuomenės tvarkai pavojingas priešas buvo išvežtas į Varnių koncentracijos stovyklą. Ir gaila, kad tokiu visuomenei pavojingu priešu buvo palaikytas ir buvęs to meto Moksleivių ateitininkų sąjungos pirmininkas

Adolfas Damušis ir patalpintas toje stovykloje kartu su visais ten internuotais komunistais. Ir dar labiau gaila, kai dabar tie mano atsiminimų kritikai teigia, kad jokių koncentracijos stovyklų Lietuvoje nėra buvę.

Argi galima dabar dėl to tylėti? Užtat skaitytojas ras mano knygos antroje dalyje atspausatą Kauno miesto ir apskrities komendanto pulkininko Prano Saladžiaus nutarimo faksimilę, kurioje savo parašu ir antspaudu pulkininkas Pranas Saladžius patvirtina, kad Adolfas Damušis išstremiamas ne į kokią nors kitą, bet tikrai į Varnių koncentracijos stovyklą. Panašių tautininkų prasimanymų ir prasielkimų su tiesa skaitytojas ras mano knygoje ir daugiau.

— Norėčiau pasmalsauti, kaip Jūs, patyręs autoritetinio režimo skriaudų ir negandų, žiūrėte į numatomą prezidento institucijos atkūrimą Lietuvoje? Ar gali dar sykį pasikartoti istorija?

— Turbūt sunkiausia yra prognozuoti politinius įvykius ir orą. Politinės valstybių santvarkos

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

rašomos eilutės tą irgi daro), bet tai ne tik nėra kažkas nesąžiningo ar net smerktino, o atvirkščiai — viena iš žmogiškosios kultūros esminių apraiškų. Tai liudija ir tai, jog pati aukso amžiaus nuovoka, ankstesnė iš praeities kartų paveldėta samonė, jog žmonėms originaliai skirtas likimas buvo gerovė, darna, taika, ir, taip, laimė. Ir tai reiškia, kad nuo to pirmykščio mums skirtu likimo mes dar nesame visiškai ir galutinai atitverti. Šiaurės vakarų Amerikoje gyvenanti Kwakiutl gentis dainuoja dainą apie pasaulio kūrėją varną: „Rytas išbrėško kaip pirmas rytas, varnas prašneko kaip pirmas žodis“. Nebepergyvensime Atgimimo laikotarpio, Sąjūdžio kūrimosi, savo pačių dieną naktį gyventos įtampos — tarp džiaugsmo ir skausmo — bet jis gausins mūsų ryšį su numylėta mūsų Lietuva iki pat mūsų gyvenimų galo. Vadinti šį laikotarpį „apgaulinga, trumpalaikė euforija“, — tai ne savo politinę išmintį demonstruoti, o paprasčiausiai „just not to get it“, kas, pagal Dantę, judina saulę ir kitas planetas.

Yra vaizdai, kuriuose pagauta akimirka simbolizuoja visą per-

Baltijos kelias, Vilnius, 1989

Baltijos kelias, Vilnius, 1989

Vytauto Ylevičiaus nuotrauka

kartais pasikeičia per vieną naktį. Taip, kaip ir oras. Papūs iš kitos pusės vėjas, ir turime jau pakitusį orą. Labai domiuosi politika ir seku politinius įvykius pasaulyje ir ypač Lietuvoje, bet prognozuoti nedrįščiau, nors kas vakarą klausau Vilniaus radijo laidas.

Mano galva, kad ir nestudija-

vusiam politinių mokslų, Lietuva turėtų pirmiausia priimti, kaip sakoma, pagrindinius įstatymus — savo konstituciją, kurioje būtų numatytos ne tik paprastų piliečių, bet ir paties prezidento teisės ir pareigos. Prezidento institucija nėra blogas dalykas, bet ir pats prezidentas turi žinoti, ką net ir jis gali ir ko negali.

gyvenimą. Esame ne kartą matę plakata, kuriame matome šalmuotas vyrų galvas, o virš jų ekstazės pagautu veidu iškelta jauna moteris mosuoja trispalve. Tai akimirka iš demonstracijos katedros aikštėje, kurią išskleidė batonais žmonės mušdami specialius saugumo dalinai, kurie buvo Vilniun atvežti iš Gudijos. Šioje laidoje spausdiname tą nuotrauką, iš kurios buvo padarytas plakatas, tik šiuo kart nenukirptais kraštais. Šioje nuotraukoje matome, kad šypsoi ne tik ant rankų iškelta vėliava mosuojanti jauna moteris, bet šypsoi taip pat ir prieš smogikus stovintys kiti demonstrantai. Tose šypsenose glūdi jėga, kuri sugriovė blogio imperiją. Dabartinėje JAV prezidento rinkimų kompanijoje ginčijamasi apie tai, kas laimėjo šaltąjį karą. Į šią nuotrauką pasižiūrėjus aišku, kad šaltąjį karą laimėjo žmonės, kurie šypso-

Lietuviška revoliucija

(Atkelta iš 2 psl.)

Daug to, kuo tikėjo mūsų inteligentai, buvo neteisinga, t.y. jų požiūris į lietuvių tautą, į ekonomiką, į gamybą, kultūrą, abejingumas tiesai, jos suskaidymas į „Kalvio Ignoto“, partijos, komjaunimo, darbininkų, funkcionierių ir klasių teisybes ir t.t. Didžiausia klaida buvo ateistinė ideologija, pavirtusi religija, ir atotrūkis nuo ontologinių tiesos ištakų. Visa tai iššaukė lietuviškos dvasios entropiją, vedusią mūsų tautą į neišvengiamą mirtį. Cenzūra reguliavo kūrybą, ją sukaustė ir apribojo, todėl lietuvių tautos kūrybinis genijus senoje sistemoje pasireiškė negalėjo. Kūryba visų pirma tai nelygybė, tai hierarchinis realiai egzistuojančio gyvenimo principas. O cenzūra šią hierarchinį principą sunaikina, kartu sunaikindama ir asmenybę. Tikrai kūryba, nekontroliuojama ir laisva, gali garantuoti asmenybės augimą ir individualybių pasireiškimą. Tačiau mes, nors ir neužmiršdami mūsų inteligentijos nuodėmių senosios sistemos laikotarpiu, manome, kad, kaip ir anksčiau minėjome, jog antrame mūsų revoliucijos pusperioje ir kalteji inteligentai aktyviai įsijungs į atkuriamąjį mūsų valstybės gyvenimą ir taps jėga, grindžiančia mūsų kelią į progresą ir laimę.

Išimtį tokiaime vertinime sudaro tie drąsūs Lietuvos disidentai, inteligentai, pasipriešinę totalitarizmui, kentėję persekiojimus ir niekinimus ir faktiškai išbūdinę mūsų tautą didvyriškam žy-

Prognozuoti yra neįmanoma dar ir dėl to, kad iš Lietuvos dar neišvestas Trojos arklys, kuris dar vis šeriamas ir stiprinamas ir kurį padėti išvesti negali net mūsų geri draugai Vakarų pasaulyje, nes, Lietuvoje mėgiamu terminuariant, net ir pačioje Trojoje vis dar nėra stabili padėtis.

josi stovėdami prieš juos mušti pasiruošusius smogikus. Tai tie patys žmonės, kurie dainavo eidami į Vingio parko demonstraciją, kurie už pusmečio Kovo Vienuolikąją džūtišaus paskelbtu Lietuvos nepriklausomybės atstatymu Parlamento aikštėje, kurie toje pačioje aikštėje prie laužų šildysis klausydamiesi tankų motorų riksmo.

Thomas Stearns Eliot savo poemoje „Little Gidding“ (Four Quartets) kalba apie laiką, kuris mums lietuviams šiuo metu jautriai ataidi. „What we call the beginning is often the end) And to make an end is to make a beginning.)/ The end is where we start from. [...]/ We shall not cease from exploration/ And the end of all our exploring/ Will be to arrive where we started/ And know the place for the first time.“

a. il.

giui į laisvę. Bet, deja, jų būrys nebuvo didelis. Garbė jiems. Kita lietuviškos revoliucijos ypatybė buvo pasyvaus pasipriešinimo akcijos, kurios destabilizavo senąją santvarką ir atvedė į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo paskelbimą. Pasyvus pasipriešinimas, kaip kovos metodas, buvo žinomas seniai, tačiau juo dažniausiai efektyviai pasinaudodavo didelės ir vidutinės tautos (Indija, Rytų Vokietija, čekų, slovakių, vengrų tautos). Tačiau politologijoje mažai žinoma pavyzdžių, kad nedidelė tauta, pasyviai besipriešindama išsilaisvinimo iš vergovės. Galbūt tai yra naujas politinis fenomenas tautų išsilaisvinimo kovoje.

Manyčiau, kad vienareikšmiai į šitą atsakyti yra negalima, nes lietuvių tautos politinė situacija kovoje už savo nepriklausomybę turėjo tam tikrų ypatingumų ir aplinkybių, palengvinančių šitą kovą. Visų pirma lietuvių tauta vedė kovą, kurią rėmė Vakarų ir sovietinės imperijos tautos. Toliau, Baltijos tautos kovojo dėl Molotovo, Ribbentropo pakto poveikiu sunaikinto savo valstybingumo, t.y. jos norėjo atkurti tai, kas iš jų buvo žiauriausiu būdu atimta, paminant bet kokią tarptautinę teisę. Dėl įtakingos tautos dalies užsienyje veiklos ir dėl įsigalėjusios viešumo buvusioje sovietinėje imperijoje Baltijos tautų klausimas atsidūrė pasaulio visuomenės dėmesio centre. Pasaulio visuomenė ir nemažas skaičius vyriausybių pradėjo remti Baltijos tautų, atsiradusių ant bedugnės krašto, išsilaisvinimo kovą.

(Pabaiga ateinantį šeštadienį)